

Perla de America

Петро Франко

Тату, татусю! Ми вже більше не побачимося. Коли читатимеш сей лист, то я вже стану поза межами всього земного. Не гнівайся, любий татку, адже ми були такі сердечні, щирі приятелі! Чи ж можна гніватися на друга, котрий по такій довгій, десятилітній дорозі по пустині життя хоче спочити?

Десять, десять страшних довгих літ минуло, коли ми в останнє бачилися! І як за той час змінилася, любий татку, Твоя доня, Мені тепер двадцять сім літ. Коли дивлюся в зеркало, тупим, мутним зором дивиться на мене страшний опир.

Не диво, таточку, що Ти мене сьогодні не пізнав, адже ми розійшлися лише на хвилину: Ти, щоби відбутися свої двотижневі військові вправи, а я....

Ми обоє були веселі і свіжі. Я сиділа в Тебе на колінах і пестила Твоє гладко оголене обличчя.

І ти також обголилася на сьогодні; яка в тебе оксамітна бузя! – сказав Ти – так, так пригадую собі з того часу кожне словечко.

Любі, нескінчено ніжні почування вмів ти висловлювати в звичайних для інших словах.

Ми не говорили про розлуку. Аджеж се мало тревати кілька хвилин. Два тижні. Звичайні військові вправи. Тобі, як лікарєви, цілком легка задача.

А мені...

Я подала тісточка, густо посипані грубим кристалевим цукром. З чоколядово-пуншевим кремом. Твої улюблені.

Але від цукру заболів Тебе зуб.

– Доню, там у моїй шафці кокаїна.

Я принесла малу пляшечку. О, я знала, що кокаїна усмирює всякий біль.

Зуб у момент перестав боліти. Ти знов усміхнувся весело, і зорі заясніли в твоїх очах.

Татку, а звідки взялася кокаїна?

– Пишу в своїм на ключ замкненім я покою, стори спущені, на столі світить отінена лампа. В покою тепло. На столі під рукою блискучий "Record" на 10 кубічних сантиметрів і легенька блискуча склянна рурочка. Ся рурочка се двері із сього безвихідного покою.

– Манко Капак, божеський син Сонця, якого золоте обличчя ясніло в найбільшій святині вірних Інків, у прастарих часах зійшов із кам'яних скель озера Тітікака.

– Яке ярке світло було тоді у нас на веранді!

А ти оповідав про походження чарівного куща ерітроксильон кока.

Наче мрія стоять ті хвилини перед моїми очима.

– За пів години відіжджу. Чи не будеш сама скучати?

– Певно, що буду але маю книжки, і Ти будеш писати.

"Так, так, буду писати, а в тім небавом поверну".

- Звичайні буденні слова, а яке вони мають для мене значінне! Як я пестила і кохала їх. Усі мої чисті спомини зв'язані з ними, Звучали мені в ушах у найсолодших мріях, викликували і снували в моїй уяві найлюбійші образи. І хоч від сеї хвилини десять літ проминуло, стоїть Твоя постать мов жива перед моїми очима, а слова дзвонять у моєму серці.

- Твої річи зложені, оповідай далше.

- Бідний і нещасний народ жив тоді на диких скалистих височинах Перу, Болівії, Тітікака і Арекіна. Безпросвітна праця лягла важким ярмом на Червоних Лицях. Твердий камінь тільки під упертим оскардом видавав золоті зернятка; рільник аж по двадцяти годинах праці мав право впасти з утоми, а навіть погонич мусів перейти шість змін, заки міг звалитися з ніг, із яких каплями сочила червона кров. Але нарід Червоних Лиць твердо вірив у своїх богів і ждав від них полекші. У кожне свято жертв, коли знов оден рік сходив із недосяжних білих верхів Кордилерів у білосніжній намітці, яку жреці красили на червоно кровю людських жертв - блавав народ помочі. І змилосердився бог Сонця і післав їм свого сина. І пішов божеський син у народ, приніс світло матері і розлив його на голови Червоних Лиць.

- Прийшов наш Ральф і почав бігати по веранді. Оперся лапами на поруче гойдака, на якому Ти сидів, і розумними темними очима дивився на Тебе, наче би хотів Тебе слухати. А коли Ти погладив його по голові, присів на задних лапах, опер голову на Твоїх колінах і не зводив із Тебе очей. Неначе би розумів, що в останнє слухав Твого голосу.

- І коли досі народ поклонявся золотому образю, тепер зрозумів, що поклоняється животворній силі; коли досі мінер ломив скелю крем'яним молотом, опинився тепер у нього в мозолистих руках залізний оскард; коли досі рільник орав кривим куснем дерева, обковував тепер свій плуг гострим залізом. Золотар, що працював кременем, узявся тепер до залізного молотка та долота, із під його мистецької руки виходили майстерні ланцюхи, кубки, жіночі прикраси і постаті богів. Син Сонця навчив Червоні Лиця правдивої віри в правдивих богів. А в найбільше свято, свято бога Сонця, прийшов і засів побіч велитенської золотої кулі, яка зображала могутність його батька, щоби обдарувати терпеливих працівників та нагородити їх за витривалість.

- Коли скінчу сей лист, буде по всьому. Ти показав мені дорогу. Ні, ні, се не була дорога. Ти остеріг мене: всяке добро раз надужите стає злом. Ти якраз держав блискучу вприсницю в руці, якою зробив мені першу кокаїнову інекцію в передрамя - тямиш, як я Тебе про се просила? - коли Ральф загавкав і кинувся до воріт. Там стояв молоденький поручник із сусідства, гарний мов мрія, якого цілунки ще й досі чую не устах, коли зроблю собі порядну інекцію тої розкішної кокаїни, того ліку-отруї, який із багна буденщини підносить мене до висоти мрій, серед яких живу! Мрії - мрії! вони давно вже стали для мене дійсністю. - Ану, друже, ходи, ми вже давно ждемо на тебе, шампан уже заохолоджений, а на прощання чарочка сього перлистого напою не завадить. - Ромко зложив на моїй руці поцілуй, хоча я бачила по Його очах, що бажав

чогось иншого – а мабуть і ти се помітив, бо, вдаючи сердитого, сказав: ну і де ж та Марина з шампаном? і вийшов з веранди, а за той час наші уста злучилися в останнім солодкім поцілунку. Ні! не в останнім. По кождім вприсненню вертають ті поцілунки, тільки ще виразнійші, відчуваю їх у повні, живу ними.

– Втомленим життем і працею дав найкращий дар богів – дав зелений куш коки. І від тоді не було релігійного свята, на якому би вдячні Червоні Лиця не почитали сього куща: бо голодний перестав відчувати голод, знесилений втому, нещасний своє горе, зболілий свій біль.

– І я не відчувала ніякого болю, коли ви оба відіхали, а щоби не плакати, вприснула собі кокаїну. З півтіни сумерку вернув мій коханий, вернули свіжі палкі поцілунки і пестоші, а Ти, татку, стояв побіч і усміх яснів на Твоїм обличчі, і я була безмірно весела і щаслива. А коли опісля вибухла війна, що з виїмком мрій усі мої надії поклала в могилу, коли Ти написав, що підеш на південний фронт, я скінчила скоро санітарний курс та хотіла йти до Твого шпиталю. Алеж бо Ромко був на східному фронті, і я пішла з нашим червоним хрестом до Туреччини. Помічником нашого шефа став молодий турок, який скінчив студії в Берліні і прегарно говорив по німецьки. Шпиталь стояв на Галіполі, де кипіли завзяті бої із англійським десантом. Через шпиталь безупинно пересувалося безліч ранених. Тяжка пряця загарбувала всі мої сили. Не раз приходилося уставати всім серед ночі та переходити кільканайцять негайних операцій. Я деколи падала з ніг. А довкруги стояла розкішна турецька весна, а більбіль щебетав наче дома у вишневому садочку, Ахмед Ефендіна працював на рівні з іншими. Я подивляла його веселість і невтомність. Коли я питала його про причину деколи безмірної веселости, показував сміючись ряд блискучих зубів, клав праву руку на чоло і груди, виконував церемоніальний турецький поклін і говорив "Більбіль з України, се моя таємниця!" І я не входила в його таємницю. Раз, коли Ромко робив службу в однім із фортів, а гук англійських гармат доходив аж до шпиталю, принесла почта лист від Тебе, що Ти важко хорий на пятнисту горячку. Надмір праці – ми мали під рукою свіжий транспорт ранених – пригнобив мене безмірно. Туга за нашим домиком, твоя недуга. рев корабельних гармат від сторони Дарданелів там, де був мій коханий, вічний несупокій за життє моїх найдорощих, надмір денервуючої відповідальної праці, звялили мою веселість. Я сиділа німа, нахмарена, коли приступив до мене Ахмет Ефендіна і по церемоніальному привитанню запитав як звичайно:

Чому хмара на обличчі більбіль з України?

Я махнула рукою. Він пильно-пильно подивився на мене, похитав головою і вийшов. Я знов попала в отупінне із самотнім наміслом нічого не думати і нічого не відчувати. Чи він відгадав мої думки? Мабуть так, бо в тій хвилі вернув її, коли його рука приблизилася до моєї, я не противилася, хоча помітила в ній вприсницю. Легоньке вколенне – і за кілька хвиль зникла втома, зі смутку не остало ні сліду, вернула мені життєва сила й енергія.

Я ходила, бігала, сміялася; що хвилини співала півголосом пісні. Ти вже не був важко хорий і Ромкови не грозила небезпека. Мій добродій зник і не показувався цілий

день.

- Плекання кущів і збір листя стояли під державною охороною. Але враз із даром поставив божеський син одну умову: тільки для нещасних, утомлених і хорих мій дар; мій проклин упаде на кожного, хто поважиться переступити закон потреби і помірковання. Як довго народ стояв під опікою мудрих жреців, усе було добре. Але ось прийшли до землі крилаті каноа, із них висіли Бліді Лиця, що мали при собі грим, що проповідували любов і милосердя, а давали огонь і погибель. У миг ока щезли нагромаджені скарби. Святотатська рука поважилася посягнути по само Сонце. Тисячами падали Червоні Лиця в обороні своїх богів – та даремно; вони переступили закон і погибель була виписана на їх чолі. Але месть бога досягнула і Бліді Лиця: вони пізнали розкіш куща кока і скоро навчилися його надуживати. Не помогли заборони їх жреців і королів. Знищені плянтації відростали наново і чортове зілля стало знов даром неба – *perla de America*.

- Я попала в тяжкий сон із чудовими переходами. В пів сні я відчувала цілком виразно твою руку, як обіймає мене за пояс, відчувала поцілуї милого. Мої сні, мої мрії були для мене дійсністю. Я зрозуміла веселість Ахмета. Але доля зготовила для мене важкі удари, Десять на другий чи третій день привезено до шпиталю мого Ромка: куля з мітрайлези прострілила жолудок. Його очі помутніли, дрожав і говорив тихим умираючим голосом: зимно, зимно. Його колись свіже обличчя було тепер блідо сіре. Шеф оглянув його і сказав крізь затиснені зуби: "без надії". Не бачив, що стою за ним. Не пригадую собі що сталося зі мною. Але було воно недалеко від божевілля. І знов наблизився до мене Ахмет; маленьке вколенне шпилькою, а за кілька хвилин забуття, веселість почуття щастя. А потім важкий олов'яний сон. Я пробудилася коло свого добродія. Розпука огорнула мою душу. Там де у куті гинув безпомічно мій коханий, або вже помер по сильній дозі морфіни, а я... Схопила револьвер, щоби застрілити Ахмета і себе, але він вихопив мені його з руки і придержав хвилину одною рукою. І знов легке вколенне шпилькою...

- Яйцевате маленьке листя коки збирається чотири рази на рік, сушить на сонці, або на огні, від чого воно темніє або навіть чорніє і тратить цілковито легенький запах. Із сухого листя робиться малі кульочки, величини гороху. Листя перед ужитком змішується із попелом – кондра – або вапном і їх уважно пережовується. Одна кульочка вистає на десять хвилин. Вже в недовзі по зажиттю уступає почуття голоду і втоми, відчувається новий приплив сил, свіжість ума, одушевлення та радість. Для бідного Перуанця зробилася кока джерелом найліпшої радості, під її впливом зникає звичайна понурість, у слабкій уяві підносяться образи давньої могутності. Але горе людині, коли пристрасть перемаже потребу! Кокеро стає невільником своєї пристрасті. Тратить охоту до якої небудь напружуючої праці. Буденщина життя пригноблює його подвійно, і найменша прикрість стає нестерпною мукою – і знов спасає його від неї маленька кульочка коки. Тікає від родини в сутінь праліса, простягається під деревом. Байдужий йому шум вітру, рев ягуара або пуми. Чорна ніч не криє для нього небезпек у своєму нутрі, удар грому не будить його з півсну, а шум рясного дощу не доходить до

свідомости. По двох-трьох днях невимовної розкоші вертає до хати блідий, із запалими очима, з дрожачими руками, нужденний, бо вертає до дійсности.

- Перед повішенням уратувала мене шпилька. А потім? Наче дика фантазмагорія сплелася для мене дійсність із моїми мріями. Я стала любкою Ахмета. Ні - не Ахмета, але його кокаїни. Твої листи? Чи я їх одержувала? Приходили з початку рідко, потім частіше. Чи я їх читала? Складала всі до скриночки, яку всюди возила зі собою, яко спомин того світа, що перестав для мене існувати. Я не читала Твоїх листів, бо боялася глянути Тобі в очі, а сама гадка про те, що треба буде відписати, наводила на мене жах. За намовою Ахмета перенеслися ми до турецького шпиталю, де мене ніхто не знав. За його намовою я померла. Так, татку, померла про тебе і світа. Я скористала з нагоди, що померла на тиф одна сестра, я узяла собі її документи, а мої із посвідкою смерті пішли до нашого конзуляту. Листи від тебе порестали приходити. Ахмет скоро мені опротивів зі своєю турецькою нетерпимістю, Хотів завезти мене до свого гарему. Мені було все одно, але коли я не знайшла скринки з Твоїми листами, попала в лють. Він спалив її, чи може так просто кудись викинув. Заки ще ми виїхали, підсунула я йому склянну рурочку з кокаїною. Але з рурочки, де був розчин одного грама, я здерла етикету, а наліпила іншу з другої фляшечки, де була одна сотна грама кокаїни, його звичайна доза. Виїхав по вприсненню і не вернув більше. А я стала невіддільною своєї пристрасти. Як довго тревала війна, мала я доволі кокаїни - за яку ціну, можеш догадатися. Я переходила з рук до рук. Кілько разів хотіла я покінчити таке життя, стільки ж разів забракло мені сили! А однак я не сміла думати вернути до Тебе. Як могла я стати перед Тобою такою, якою зробила мене пристрасть і всі життєві злочини? Бо моє життя стало безперервним пасмом злочинів. Крім вприсниці мала я ще одну насолоду - мість, Я не мала сили прочитати Твоїх листів, реагувати на брутальність мушкетерів, але коли божеська кокаїна зробила своє, я мала силу підміняти скляні рурочки з фальшивими етикетками. Цілими роками ділає кокаїна, але в моїх руках була блискавкою. Я свої жертви не бачила ніколи більше. Вони відбували свою безконечну сіесту далеко від мене. Кілько разів приходила мені гадка покінчити зі собою - а приходила так часто, як часто стояла я коло поїзду, або на пароплоді - так часто мстилася я на своїх любках. Любов - се смерть, - говорила я їм і дотримувала слова. - Мало по малу зникали мої рум'янці, голос утратив свою дзвінкість, уста побілели, а кутики уст стали чорні. Таку страшну бачу себе в дзеркалі, що стоїть переді мною на столі, Боюся тепер навіть глянути на себе, Так наче би на свою смерть глянула. А однак не хочеться мені простягнути руку, щоби усунути дзеркало. Так як не хотілося мені потягнути пальцем за язичок револьвера, якого дуло дотикало мого чола.

Чим раз рідше лучалися ясні хвили в моєму житті. В одну з таких хвиль поїхала я з Нью Йорку до Галичини. Через агента розвідала я, що Ти знов дома. Захотіла Тебе побачити. Коли сиділа в каварні. Ти увійшов нечаяно. Наче блискавка стрясла мною. Гадки цілим клубком пронеслися мені в голову.

Татку, таточку! Твоє волосся посивіло, а кілька зморщок зорало Твоє високе чоло!

Сині очі гляділи живо – не великі сліди оставила божевільна війна на Твоїй міцній постаті. А я? Твої очі спинилися на хвилину на мені. Я сиділа наче задеревіла. Тепер тільки одна гадка опазувала ціле моє ество: пізнає, чи не пізнає? Але ти супокійно перейшов попри мій столик, спокійно взяв часопис і сів недалеко читати.

Моє серце тріпалося, як спіймана пташка. В голові мішалось. Упасти тобі до ніг, благати прощення? Але ану-ж ти пізнав мене, пізнав мій стан і відвернувся від мене? Адже твоя донька померла.

Померла безповоротно. Сидить її труп отут у покоїку і пише сей лист. Позове експреса і каже занести по адресі. А потім кінець. Остала ще мені одна склянна рурочка з правдивою етикеткою. Не маю вже більше нічого сказати. Надломую кінчик рурочки і витягаю чистий як сльоза розчин до вприсниці. Мої очі стрінулися з очима якогось опира, що сидить переді мною. Глянули на мене мутні, тупі очі, що поховалися глибоко серед якихсь темних ям. Ах! Ось! Моя рука вперше не задріжала. Що за розкіш! Ціла вприсниця увійшла під шкіру. Ще кілька хвилин, а очі оживляться, руки перестануть дріжати, всі турботи зникнуть. Я знов стану молода і люба, як тоді, коли ми були разом. Я знов почую на собі обійми милого, його поцілуї запалять мою кров – а коли поїдемо в пошлюбну подорож, лежати му в його раменах непорочною дівчиною.

Татіку, татіку! – спаси мене!